

3. Мартеля Б. Громадянська активність на прикладі партиципаторного бюджету / Борис Мартеля, Юстина Півко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pauci.org/files/gappb.pdf>.

4. Сучасні інтеграційні проблеми: європейський досвід та українські реалії / За редакцією М.О. Багмета, С.В. Матяж. – Миколаїв: Видавництво ЧДУ імені Петра Могили, 2014. – 194 с.

5. Салієнко О. Зарубіжний досвід взаємодії парламенту та уряду в законодавчому та бюджетних процесах / О. Салієнко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 2 (21). – С. 29–38.

e-mail: a.derlytsia@tneu.edu.ua

**Дерлиця А.Ю., к.е.н, доцент кафедри фінансів
ім. С.І. Юрія ТНЕУ**

ДЕТЕРМІНІСТИЧНИЙ ПІДХІД І КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ

**Дерлиця А.Ю., к.э.н, доцент кафедры финансов
им. С.И. Юрия ТНЭУ**

ДЕТЕРМИНИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД И КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ФИНАНСОВ

**Derlytsia A.Y., Ph.D., Associate Professor of Department
of Finance named after S.I. Yuriy, TNEU**

DETERMINISTIC APPROACH AND CONCEPTUAL BASES OF RESEARCH OF PUBLIC FINANCE

Державні фінанси можуть досліджуватись щонайменше у двох концептуальних напрямках. По-перше, їх правомірно розглядати як окрему економічну та інституційну систему, що складається із сукупності елементів, характеризується власною організаційною структурою, змістом, функціональним призначенням тощо. В свою чергу, державні фінанси виступають й елементом більш глобальної системи – усього суспільного організму, активно впливають і зазнають дії з боку інших його підсистем. У рамках цього другого підходу фінансова наука приділяє значну увагу впливу фінансів на економічні, соціальні, політичні умови, визначає стан таких суспільно важливих сфер, як наука, культура, охорона здоров'я тощо.

Паралельно відбувається пошук відповідей на питання про зовнішні рушійні сили, чинники, які зумовлюють особливості самих державних фінансів. Цей підхід дійсно можна називати детерміністичним. Нагадаємо, що у філософії під детермінізмом (від лат. *determino* – визначаю), прийнято розуміти філософське вчення про об'єктивний закономірний взаємозв'язок і взаємообумовленість явищ матеріального та духовного світу. Основою цього підходу є положення про існування причинності, причинно-наслідкового зв'язку явищ, коли за визначених умов одне з них (причина) неодмінно породжує інше (наслідок). Тобто це підхід, орієнтований на пояснення рушійних сил, детермінант процесів. Застосований до проблематики державних фінансів, детерміністичний підхід полягає у розкритті тих факторів, обставин, які зумовлюють специфіку їх рис (загальних обсягів, структури видатків і доходів, перерозподільчих параметрів тощо), покликаний дати відповідь на питання про те, чим викликані ті чи інші фінансові заходи на конкретному історичному етапі.

Слід наголосити, що детерміністичний підхід у вітчизняній фінансовій науці є чи не найменш розробленим. На сьогоднішній день у вітчизняній фінансовій науці навіть на концептуальному рівні не існує комплексної теорії детермінованості державних фінансів, яка би пояснила його зумовленість в сучасних умовах суспільних трансформацій. Оцінка ж ролі демократизації, стану державних, політико-владних інститутів взагалі є одним із найменш розроблених напрямків: основна увага сьогодні приділяється тим обмеженням, які накладають економічні, соціальні умови, трансформація економіки, розбудова ринку. Механізми формування фінансово-бюджетної політики, її зумовленість суспільним волевиявленням у правовому суспільстві, становлення парламентаризму, особливості розподілу влади, запровадження демократичної бюджетної процедури переважно не піддаються комплексному аналізу. Ці питання віддано на розробку політичній, правовій та управлінській науці. А саме дані чинники створюють сьогодні відчутний вплив на функціонування державних фінансів.

Такий стан науки, безперечно, має історичне пояснення. Десятиліття авторитарного управління державними фінансами, коли єдиною рушійною силою суспільного життя була воля партійного керівництва, не сприяли розвитку в науці детерміністичного напрямку. Фінансова політика проголошувалась безальтернативною, «об'єктивно визначеною» станом економічних відносин. Лише з утвердженням демократії докорінно змінюєть-

ся суть державних фінансів, їх основною функцією стає оптимальне задоволення інтересів громадян, а суспільна думка, вплив парламентських процедур, особливості взаємодії гілок влади виходять на чільне місце поряд із об'єктивними економічними факторами.

На жаль, розробка даної проблематики не набула належного поширення й протягом років незалежності України. Причиною цього, на наш погляд, є відсутність відповідної методології – глибинної умови успіху та продуктивності будь-якої науки. Теоретична база, що базується на засадах матеріалістичної діалектики із категоричним проголошенням вторинності політичних і правових явищ, недооцінкою ролі державних інститутів, догматом «економічного детермінізму» суспільних процесів, виявилась мало продуктивною стосовно питань взаємодії державних фінансів і демократії.

Як не дивно, саме у питаннях методології вітчизняна фінансова наука зазнала мінімальних реформувань. З одного боку, відбулась певна втрата популярності марксистської економічної доктрини. З іншого – чітко ще не встановився альтернативний підхід. На фоні руйнації потужної у методологічному плані основи радянської фінансової науки утворився своєрідний методологічний вакуум, викликаний недостатньо широким впровадженням підходів західної фінансової думки, її концептуальних засад. Тому необхідною умовою розробки даних проблем у подальшому бачимо єдиний шлях – зближення із науковими концепціями Заходу.

Зіткнення теоретичних концепцій детермінованості державних фінансів в глибинному сенсі є боротьбою методологій, часто орієнтованих на протилежні погляди. В найбільш абстрактному плані можна виокремити два протилежні напрями трактування залежно від обраної методології. Найяскравішими прикладами таких підходів-антагоністів є протиборство матеріалістичної та ідеалістичної методології. У світлі першого з них державні фінанси є як продуктом фінансової політики держави, яка, в свою чергу, є результатом взаємодії цінностей, уявлень і оцінок конкретних осіб, які приймають участь у її розробці, затвердженні та реалізації. Такі позиції – наголошення на підвладності державних фінансів сфері ідеального – характерні для західної науки, особливо теорії суспільного вибору. З іншого боку, фінанси держави правомірно вивчати і з матеріалістичних засад – об'єктивної залежності наявними ресурсами, виробничими можливостями, станом економічних відносин.

Ключова ж риса західної концепції детермінізму – використання принципу індивідуалізму. Право громадянина, який виступає не тільки платником податків, реальним носієм тягаря фінансування суспільних благ, але й утримує сам державний апарат, впливати на політику виробництва та розподілу, пов'язаних із державною активністю благ, є сьогодні одним із головних конституційних прав людини. Тому індивідуальні уподобання ставляться в основу економічного аналізу, а державні фінанси мають своєю теоретичною базою аналіз індивідуалістичних функцій корисності.

Наголошення на фіскально-обмінній природі фінансів, орієнтація на задоволення інтересів індивідів є методологічною догмою фінансової науки Заходу. Це визначає їх мікроекономічний характер, пояснює звернення уваги на мікроекономічну сторону фінансових явищ. Нагадаємо, що в освітній дисципліні «Державні фінанси» в університетах США увага зосереджується саме на «мікроекономічних функціях уряду, шляхах урядового впливу на алокацію наявних ресурсів і розподіл доходу», тоді як питання макрорегулювання за допомогою державних фінансових інструментів є предметом споріднених курсів [1, с. 5].

Такий антропоцентризм у поглядах на державні фінанси органічно поєднується із іншою рисою – застосуванням суб'єктивістської теорії вартості до аналізу державних фінансів. Оцінка бюджетних програм з точки зору окремого індивіда, його суб'єктивних ціннісних критеріїв пояснює необхідність погляду на продукти діяльності держави як на блага. Необхідною складовою даного підходу є відмова від трудової теорії вартості, що був притаманний радянській фінансовій науці.

Відповідно до суб'єктивістської теорії вартості, державні блага, як і ринкові товари, поряд із затратними характеристиками можуть бути визначені й у категоріях корисності. Якщо слідувати таким підходам, то змінюється саме розуміння видатків держави – їх цінність визначається не тільки розмірами, або тим, скільки бюджетних витрат припадає на душу населення, але й ставленням до них з боку конкретного індивіда (особливо, якщо врахувати, що результат державного виробництва порівнюється ним із втраченою корисністю, яку несе оподаткування). Із мікроекономічних, суб'єктивістських поглядів одна й та ж кількість колективних послуг характеризується різною корисністю для різних індивідів; два однакові за затратними характеристиками, але відмінні за набором благ проекти

можуть мати різну корисність для споживача; кожна наступна гривня, вкладена в бюджетну програму, приносить все меншу суб'єктивну вигоду (на суспільні блага поширюється дія закону зниження граничної корисності); великий за витратами набір бюджетних програм може бути менш привабливим у порівнянні з менш витратним, однак краще збалансованим за видами благ та обсягами їх постачання; один і той же бюджет може бути різним за бажаністю для різних суспільств, залежно від ціннісних оцінок їх громадян. Тому в кінцевому випадку все визначається індивідуальним сприйняттям і здатністю бюджету відповідати суспільним запитам. Виключно затратний погляд на державні видатки недостатньо говорить про їх реальну цінність, тоді як суб'єктивізм «запропонував ближчу до реалій концепцію для пояснення природи фінансових явищ» [2, с. 26].

Узагальнено підхід західної фінансової науки щодо пояснення причинності державних фінансів можна подати наступним чином: в основі детермінованості фінансових явищ стоять індивідуальні запити, інтереси та можливості громадян; засобом їх виявлення й реалізації виступає політичний механізм, що забезпечує прийняття конкретних фінансових рішень і фінансової політики; на основі цього формуються пропорції державних фінансів. Демократії у цьому логічному ланцюжку відводиться центральне місце – вона забезпечує трансформацію базових детермінант державних фінансів у реальні показники фінансових явищ.

Література:

1. Rosen H.S. Public Finance. – Burr Ridge (Ill.) etc.: IRWIN, 1992.
2. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.